

אורי בר־יוסף

מנהיגה במבחן

חגי צורף ומאיר בוימפלד, **יבוא יום ויפתחו הארכיונים, ממשלת גולדה מאיר ומלחמת יום הכיפורים**.
 כרמל, 2022.
 440 עמודים.

מלחמת יום הכיפורים, מלחמה שאף פעם לא די לה, מתקרבת כבר לשנת החמישים שלה, אך נוכחותה בציבוריות הישראלית, אף כי לא במחקר האקדמי, בולטת מאוד גם היום. על המלחמה הזו נכתבו מאות ספרים ואלפי מאמרים, אולם באופן מתמיה למדי, רק מעט מהם עסקו בניהולה ברמת העל. מתמיהה עוד יותר העובדה שעד היום לא יצא אף תיאור מוסמך על הדרך שבה ניהלה את המלחמה ממשלת ישראל בראשות גולדה מאיר, שאחזה במושכות ביד איתנה. במובן זה, אבל לא רק בו, ספרם של חגי צורף ומאיר בוימפלד הוא תרומה חשובה לחקר המלחמה.

כמו רבים אחרים, גם שני המחברים עברו את המלחמה על בשרם, אך הם אינם כותבים עליה מתוך ניסיונם הצבאי, אלא מתוך התמחותם האקדמית: צורף, כמי שהיה האחראי בארכיון המדינה לתיעוד תקופתה של גולדה מאיר כראש ממשלה, ואף ערך את כרך ההנצחה לגולדה מאיר בהוצאת הארכיון, ובוימפלד, בתוקף הדוקטורט המפורט שכתב, ושיצא כספר, על המגעים המדיניים בין ישראל למצרים בשנים שלפני המלחמה.

לספר שלושה חלקים. הראשון מנתח על בסיס תיעוד עשיר את הניסיון לקדם הסדר חלקי או כולל בין ישראל למצרים; השני מתאר את התנהלות הממשלה, ובפועל הקבינט המדיני-ביטחוני ("המטבח הביטחוני של גולדה"), בחודשים שהובילו למלחמה; והשלישי,

הארוך ביותר, עוסק בדרך שבה התמודד הדרג המדיני עם מוראות המלחמה ב־26 הימים שעברו מפריצתה.

החלק הראשון עוסק בשאלה שהיא החשובה והרלוונטית ביותר למדיניותה של ישראל גם היום: האם ניתן היה למנוע את המלחמה, ועד כמה ישראל, ובפרט גולדה מאיר, נושאים באחריות לכך שלא נמנעה? בשנים האחרונות הפך הנושא הזה לכר פורה לזיכוכים מחקרניים, ודומה שבין החוקרים האקדמאים ניטשת כיום תחרות על מי יבקר ביותר ארכיונים, מי יקרא יותר מסמכים, ומי ישלוף את הקלף המנצח – תיעוד חדש שיוכיח את התזה שלו. במרוץ הזה יש לצורף ולבוימפלד הישגים לא מעטים, והם מציגים תזה ברורה, מפורטת ומתועדת היטב.

בניגוד לחלק ניכר מהמחקרים שהתפרסמו בשנים האחרונות, המטילים את כובד המשקל, רובו או כולו, לכישלון המגעים על ישראל, וספציפית על כתפי ראש הממשלה, צורף ובוימפלד גורסים כי לא כך הדבר. אף כי הם אינם גורעים מחלקם של גולדה וקיסנינג'ר בכישלון, את עיקר האשם הם תולים בעמדותיו של סאדאת, ש"שב וחזר על דרישתו הבלתי מתפשרת שישראל תתחייב מראש לנסיגה לקווי 4 ביוני 1967 ותפנה את כל השטחים שכבשה במצרים, בירדן ובסוריה כתנאי לפתיחת משא ומתן על הסדר מדיני עם מצרים" (עמ' 146). הרבה פחות משקל ניתן בספר לתפיסה הישראלית שלפיה הגבול צריך לעבור בקו אל עריש־ראס מוחמד. במובן זה, כאשר משווים את עמדות הפתיחה של שני הצדדים לתוואי ההסדר שקבעה החלטת מועצת הביטחון 242 מנובמבר 1967, די ברור שבעניין הגבול הייתה העמדה המצרית קרובה יותר לנוסחה הבין־לאומית מזו שהציגה ישראל.

צורף ובוימפלד מסבירים את העמדה הישראלית בעניין זה בחרדה שגולדה וחבריה להנהגה חשו לגורל ישראל, שקיומה היה בעיניהם לא פחות מנס. אפשר להבין ולהצדיק דאגה זו, אולם סביר להניח שחברי ממשלתו של לוי אשכול (כולל מנחם בגין) ראו כך אף הם את קיום המדינה. ובכל זאת הם הציעו ב־19 ביוני 1967 "כריתת חוזה שלום עם מצרים על בסיס הגבול הבינ"ל וצורכי הביטחון של ישראל", שהוגדרו כחופש שיט במְצָרֵי טיראן ותעלת סואץ, ופירוז חצי האי סיני. מתווה דומה לזה הציעו המצרים בפברואר 1973, אך מבחינתה של גולדה הוא היה בלתי־קביל לחלוטין. אי־אפשר, על כן, להסביר את דחיית ההצעות המצריות בחרדה בלבד. יש הסברים אחרים, והם אינם זוכים, לדעתי, לתשומת לב מספקת בספר.

חלקו השני של הספר עוסק בהתרעות למלחמה שקיבלה ישראל מסוף 1972 ועד פרוץ המלחמה. צורך ובוימפלד מראים שוב ושוב כיצד מול הערכות שאננות של אמ"ן, שלפיהן אין בכוונת המצרים לפתוח באש בגלל חולשתם הצבאית, גולדה מאיר, משה דיין, ישראל גלילי (השותף הקבוע השלישי לדיוני הקבינט), הרמטכ"ל דוד אלעזר וראש המוסד צבי זמיר הציגו הערכות זהירות יותר. אף שלא ניתן לכך ביטוי ראוי דיו בספר, להערכות הזהירות הייתה משמעות מעשית: הן עיכבו את ההחלטה לקצר את השירות הסדיר בצה"ל בסוף 1972, וזירזו את התכוננותו למלחמה (כוונות "כחול לבן") באפריל-מאי. במילים אחרות, גולדה וחבריה להנהגה הבינו שההרתעה הישראלית מתכרסמת, מלחמה הופכת לאפשרות ממשית, ולכן יש לנקוט צעדים. בלי צעדים אלה היה זה מגיע פחות מוכן למלחמה כאשר פרצה.

תיאור וניתוח תהליך קבלת ההחלטות מבוקרו של יום שישי, 5 באוקטובר, עד פרוץ המלחמה בשבת, מפורטים ומדויקים, ומראים כיצד גולדה אכן נטתה לכף החומרה בהערכתה, אך לוקים, לדעתי, בשתי נקודות: ראשית, מקיץ 1973 שינה דיין את הערכתו בדבר אפשרות מלחמה וקיבל את הערכת אמ"ן שלפיה מצרים לא תצא למלחמה בקרוב. לכן, עד שפרצה, עיקר חששו היה ממהלך סורי מוגבל בצפון ולא ממלחמה כוללת. שנית, כל מקבלי ההחלטות, כולל גולדה מאיר, ידעו שההרתעה המלחמה של אמ"ן מושתתת על אמצעי איסוף מיוחדים, היו בטוחים שהערכתו השאננה של זעירא בדיונים נשענת עליהם, ולכן נטו לא לשלול את הערכות אמ"ן על הסף. בפועל, כפי שקבעה ועדת אגרנט, האמצעים לא הופעלו. אין בספר התייחסות לסוגיה זו המופיעה בעדויות גולדה, דיין, גלילי, אלון ודדו בפני ועדת אגרנט.

חלקו העיקרי של הספר, וכאן גם עיקר כוחו ותרומתו, בתיאור הדרך שגולדה ניהלה את היבטיה המדיניים של המלחמה מראשיתה, כאשר נדמה היה שגורל המדינה מוטל על הכף, ועד כיתור הארמייה השלישית המצרית ופתיחת השיחות להפרדת כוחות בין ישראל למצרים. אלה היו 26 ימים מהלחוצים, האינטנסיביים והקשים שעברה ישראל מעודה. ראש הממשלה הוכיחה בימים אלה יכולת תפקוד מרשימה (בוודאי בהתחשב בגילה ובמצבה הבריאותי), והסתייעה היטב במנגנונים שנבנו לפני המלחמה, בראש ובראשונה לשכה יעילה ודיסקרטית, קבינט מלחמה בלתי־רשמי שבו המשיך גלילי (ולא דיין) להיות צוק סלע שעל תבונתו ונאמנותו היא יכלה לסמוך תמיד, וקשר ישיר עם השגרירות בווינגטון ועם השגריר דיניץ, שהיה בן־טיפוחיה ושימש חוליית חיבור יעילה בינה לבין מזכיר המדינה.

יעדה המרכזי של גולדה במלחמה היה להגיע לסופה עם הישגים צבאיים שניתן לתרגמם להישגים מדיניים. כפי שצורף ובויםפלד מראים, היא נשארה עקבית בחתירתה ליעד זה גם כאשר המצב הצבאי לא הבטיח טובות. כך בפרט ביום המלחמה השני ובבוקר יום המלחמה הרביעי, בהם נתנה גיבוי למהלכי צה"ל מתוך שיקול ותבונה ולא באופן אוטומטי, וכך גם בסוף המלחמה, כאשר ידעה לעמוד על שלה ולא להיכנע ללחץ האמריקאי בעניין כיתור הארמייה השלישית המצרית מתוך הבנה שזה הקלף הצבאי המרכזי שצה"ל השיג, ובמחיר יקר. את עיקר מאמצי השקיעה ברתימת הבית הלבן למאמצי המלחמה של ישראל, בפתיחת מחסני הנשק האמריקאים והנעת "הרכבת האווירית", וביצירת המעטפת הדיפלומטית שתיתן לצה"ל את התנאים האופטימליים לקצור הישגים בשדה הקרב. כאן גם הייתה עיקר הצלחתה. למרות רגעי ייאוש בודדים, רוחה האיננה, תבונתה המדינית, ויכולתה לטפח סביבת עבודה נאמנה ויעילה וקשרים מיוחדים עם הממשל האמריקאי אפשרו לה להקנות למאמץ הצבאי בסיס מדיני איתן.

צורף ובויםפלד מתארים את גולדה במלחמה בצורה מדויקת וחיה, תוך הסתמכות על כמעט כל החומר הרלוונטי הפתוח היום לקהל הרחב. אפשר להעלות סימני שאלה ביחס לתפיסתם את חלקה של גולדה בכישלון המשא ומתן שהביא למלחמה, אך קשה להטיל ספק בדרך שהם מתארים את התנהלותה בימי הקרבות עצמם. כאן ממלא הספר חלל חשוב בהיסטוריוגרפיה של המלחמה, ומן הראוי שיימצא על מדף הספרים של כל מי שנושא המלחמה היא עדיין מעניין אותו.

פרופסור (אמריטוס) אורי בר יוסף, ביה"ס למדע המדינה, אוניברסיטת חיפה.

דוא"ל: ubarjoseph@gmail.com